

ემილ ავდალიანი

ბიზანტიის „ქრისტიანული გეოპოლიტიკა“

ქართლის გაქრისტიანება IV საუკუნის პირველ ნახევარში საკმაოდ რთული ეკონომიკური და სოციალური პროცესების თანმდევი მოვლენა იყო. უფრო მეტიც, ახალმა რელიგიურმა მრწამსმა მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა ქართლის საგარეო პოლიტიკაზეც. გაქრისტიანებამ ქართლი რომის და შემდეგ ბიზანტიურ სამყაროსთან უფრო მეტად დაახლოვა, ხოლო სასანური ირანის რელიგიური თუ პოლიტიკური შეტევა რეგიონისადმი კი გაამძაფრა. საკმაოდ ბევრი დაიწერა საქართველოში თუ დასავლეთში ქართლში ქრისტიანობის გავრცელებაზე და მის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადებაზე.¹ თითოეულ ნაშრომში ყურადღება უშუალოდ საქართველოში მიმდინარე რელიგიურ თუ ეკონომიკურ პროცესებზე არის გამახვილებული, ხოლო ნაკლებია ნათქვამი იმდროინდელ რომაულ სამყაროში მიმდინარე რელიგიურ პროცესებზე, კერძოდ კი, ქართლის პარალელურად IV-V საუკუნეებში კიდევ რომელ ქვეყნებში მიმდინარეობდა გაქრისტიანება. შეგვიძლია თუ არა დავინახოთ საერთო მახასიათებლები, მაგალითად, გუთებში, ეთიოპიელებსა და ქართველებში? რამდენად დიდი იყო კონსტანტინოპოლის ჩარევა იმპერიის სამეზობლოში მცხოვრები ხალხების გაქრისტიანებაში? შეგვიძლია თუ არა ვილაპარაკოთ რომაელი/ბიზანტიელი იმპერატორების ერთგვარ „სტრატეგიაზე“ ქრისტიანობის გამიზნულ გატანაში იმპერიის საზღვრებს გარეთ? სხვა სიტყვებით, ცდილობდნენ თუ არა იმპერიული მესვეურები ხელი შეეწყობთ, პირველ რიგში, ხალხებისა და ტერიტორიების გაქრისტიანებისთვის, რომლებიც მნიშვნელოვანი იყო კონსტანტინოპოლისთვის როგორც ეკონომიკური და პოლიტიკური, ასევე საზღვრების უსაფრთხოების კუთხით.

ქვემოთ მოყვანილ სტატიაში განხილული იქნება რომის იმპერიის პე-

---

¹ C. Haas. Mountain Constantines: The Christianization of Aksum and Iberia. Journal of Late Antiquity 1.1 (Spring). The Johns Hopkins University Press. 2008.

რიფერიაზე არსებული ამა თუ იმ სამეფოს გაქრისტიანების პროცესი. მოყვანილი იქნება ეთიოპიელების, ისლამამდელი არაბების, გუთებისა და სომხების მაგალითი, ხოლო ამის შემდეგ გადავალთ ქართლზე. ნაჩვენები იქნება, რომ იმპერატორები ზოგ შემთხვევაში ქრისტიანობის გავრცელების პირდაპირი ინიციატორები იყვნენ, ზოგ შემთხვევაში კი ახალი რელიგიის გავრცელება იმპერიის პოლიტიკოსებთან შეთანხმებლად მიმდინარეობდა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ მეორე შემთხვევაშიც კი, როდესაც იმპერიის მესვეურები მოგვიანებით იღებდნენ შეტყობინებებს ამა თუ იმ მეზობელი ხალხის (მაგ. ქართველები თუ ეთიოპიელები) გაქრისტიანების შესახებ, ფინანსური და პოლიტიკური მხარდაჭერის გამოყოფა, როგორც წესი, არ აგვიანებდა.

ქრისტიანობის გავრცელება რომის იმპერიაში ახალი წელთაღრიცხვიდან დაიწყო, თუმცა ახალი რელიგიის ინსტიტუციონალიზაცია, ან ყოველ შემთხვევაში ამის მცდელობა, IV საუკუნის დასაწყისიდან გვხვდება. კონსტანტინე დიდის მიერ 324 წელს ლიცინიუსზე, თავის აღმოსავლელ იმპერიულ კოლეგაზე, გამარჯვების მოპოვებისა და რომაული სამყაროს ერთპიროვნულ მმართველად გახდომის მიუხედავად,² ქრისტიანობა არ გამოცხადებულა იმპერიის ოფიციალურ რელიგიად. არც 313 წლის ოქტომბერში გამოცემული „მილანის ედიქტი“, არც 325 წელს კონსტანტინოპოლის მოპირდაპირე სანაპიროზე მოწვეული ნიკეის კრება, ან, თუნდაც, იმპერატორის მონათვლა 337 წელს მისი სიცოცხლის ბოლო დღეებში, არ შეიძლება განხილული იყოს, როგორც სახელმწიფოს გაქრისტიანების ცალსახა ნიშნები. ერთ-ერთი დამატებითი არგუმენტი ამისა იქნება ისიც, რომ მილანის ედიქტის შემდეგაც, 322 წლამდე, კონსტანტინემ გააგრძელა თავის მონეტებზე წარმართული ღმერთების – მარსის და იუპიტერის გამოსახვა.³

მიუხედავად იმისა, რომ მილანის ედიქტი და ნიკეის კრება არ არის მიჩნეული როგორც იმპერიის გაქრისტიანების უპირობო ნიშნები, ქრისტიანობამ მყარი საფუძველი ზუსტად მისი მმართველობის დროს მოიპოვა. 324 წელს ლიცინიუსზე გამარჯვების შემდეგ კონსტანტინემ ცვლილებები შეიტანა კანონმდებლობაში და საზოგადოებრივ აზრს ამზადებდა მომავალში

² Histoire. Le Figaro. Numéro 8. Comment le Monde est devenu Chrétien. 2013, გვ. 45-65; T. D. Barnes. Constantine and the Christians of Persia. The Journal of Roman Studies. Vol. 75. 1985, გვ. 126-130; A. Cameron. The Mediterranean World in Late Antiquity. AD. 395-600. 2003, გვ. 57-65.

³ C. Haas. Mountain Constantines: The Christianization of Aksum and Iberia, გვ. 101.

ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადებისთვის.⁴ შემდგომ კონსტანტინემ იმპერიის მოხელეებს აუკრძალა წარმართული რელიგიური რიტუალების გამართვა. აგრეთვე აიკრძალა წარმართული კერპების აღმართვა და ორაკულებისთვის მიმართვა.

ქრისტიანობის წინა პლანზე წამოწევამ კონსტანტინეს მმართველობაში გადამწყვეტი გავლენა მოახდინა იმპერიის საგარეო პოლიტიკაზე. ასე, მაგალითად, 332 წელს გუთებზე და 334 წელს სარმატებზე მოპოვებული გამარჯვებების შემდეგ დადებულ ხელშეკრულებებში ცალკე თავები იყო შეტანილი ქრისტიანობისა⁵ და ამ ახალი რელიგიის მიმდევრების ხელშეუხებლობაზე ამ ორ დამარცხებულ ხალხში. კონსტანტინე თავის თავს არა მარტო ქრისტიანობის დამცველად, არამედ იმპერიის გარეთ მცხოვრებ წარმართ ხალხებში ახალი რელიგიის გამავრცელებლადაც მიიჩნევდა. კონსტანტინეს ამბიციებზე მეტყველებს მისი ბარბაროსებთან დადებული ზემოხსენებული ხელშეკრულებები და მის მიერ სასანიან შაჰის შაბურ II-ისადმი მიწერილი წერილიც (დაახლოებით 324 წელი).⁶ გზავნილში იმპერატორი არაპირდაპირ აცხადებს პრეტენზიას იყოს ქრისტიანების დამცველი არა მარტო თავისი იმპერიის შიგნით, არამედ იმპერიის გარეთაც, კერძოდ, ირანში, მესოპოტამიაში მცხოვრები მრავალი ქრისტიანისა. ეს არ იყო უბრალო რიტორიკა. კონსტანტინემ კარგად იცოდა, თუ რა ხდებოდა მახლობელ აღმოსავლეთში და გაცნობიერებული ჰქონდა, თუ რა გლობალურ ძალასთან მოუწევდა მეტოქეობა შავი ზღვიდან არაბეთამდე ტერიტორიაზე ბატონობის მოსაპოვებლად. ახალგაზრდობაში კონსტანტინე გალერიუსის ჯარში იბრძოდა და ირანის დედაქალაქს ქტესიფონსაც კი მიაღწია.

შაბურს ყველა მიზეზი ჰქონდა იმისათვის, რომ ეჭვის თვალთ შეეხედა ბიზანტიის იმპერიაში ახლად აღმოცენებული სახელმწიფო რელიგიისთვის. სასანიანები თავიდანვე მიხვდნენ, რომ ქრისტიანობა კონსტანტინოპოლის მიერ გამოიყენებოდა, როგორც დამატებითი ხერხი საგარეო პოლიტიკაში მეზობლებზე გავლენის მოსაპოვებლად. ირანის სტრატეგიული მდგომარეობა გაუარესდა, როდესაც მის ჩრდილოეთით არსებულ სამხრეთ კავკასიის სამეფოებში, ქართლსა და სომხეთში, IV საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოსთვის

⁴ T. D. Barnes. Constantine and the Christians of Persia, გვ. 126-130.

⁵ P. Heather. Empires and Barbarians. Migration, Development and the Birth of Europe. 2009, გვ. 81-90.

⁶ T. D. Barnes. Constantine and the Christians of Persia, გვ. 126-130.

ქრისტიანობა სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა.⁷ შაბურს კარგად ესმოდა, რომ მესოპოტამიაში არსებული მსხვილი ქრისტიანული დასახლებები შეიძლებოდა კონსტანტინეს საგარეო პოლიტიკის სამომავლო მიზანი გამხდარიყო. ამიტომაც, 336 წელს შაპინშაჰმა პრევენციული თავდასხმა განახორციელა სომხეთზე და ირანისთვის მისაღები კანდიდატურა დააყენა ტახტზე. კონსტანტინემ ეს ამბავი საბაბად გამოიყენა, მზადება დაეწყო აღმოსავლური კამპანიისთვის. წყაროებიდან ვიცით, რომ მასთან ერთად ბევრი სასულიერო პირი უნდა წამოსულიყო, თვითონ კი მდინარე იორდანეში უნდა მონათლულიყო, სანამ მესოპოტამიაში შევიდოდა. ცნობების მიხედვით, მას სურდა თავისი ნათესავის ჰანიბალიანეს დაყენება სასანიანთა ტახტზე, რისთვისაც წინასწარ ახალი მონეტებიც გამოუშვა, სადაც ჰანიბალიანე *rex*-ად იყო წოდებული.⁸ მაგრამ კონსტანტინეს მთელი წამოწყება 337 წლის 22 მაისს ქალაქ ნიკომედიაში მისი გარდაცვალებით დასრულდა.⁹

ბიზანტიის იმპერიაში ქრისტიანობის სტატუსის ამაღლებამ და საგარეო ურთიერთობებში მეზობლებზე გავლენის მოსაპოვებლად მისმა გამოყენებამ გამოიწვია სასანიანთა საწინააღმდეგო რეაქცია. ქრისტიანები მესოპოტამიაში კონსტანტინეს რომაულ სამყაროში ერთპიროვნულ მმართველად გამოცხადებამდეც ცხოვრობდნენ, თუმცა ახალი რელიგიის პოლიტიკურ ფაქტორად გადაქცევა ზუსტად კონსტანტინემ მოახდინა. მან შაბურს იგივე ულტიმატუმში წაუყენა ირანში ქრისტიანებთან მიმართებით, რაც 312 წელს მაქსენტიუსს, ხოლო 324-ში კი – ლიცინიუსს. ის, თუ როგორ უყურებდა კონსტანტინე ქრისტიანობას და როგორ ესმოდა ახალი რელიგიის როლი რომის საგარეო ამბიციებთან მიმართებით, კარგად ჩანს ეუსებიუსის *Vita Constantini*-ში. ავტორი საკმაოდ ბევრ ფაქტს გადმოგვცემს იმპერატორის ქრისტიანობისადმი დამოკიდებულების შესახებ, თუმცა ერთ-ერთ პასაჟში იმასაც კვითხულობთ, რომ კონსტანტინეს საკუთარი თავი აღქმული ჰქონდა ქრისტიანობის გამავრცელებლად იმპერიის საზღვრებს გარეთ.¹⁰

ქრისტიანობის გავრცელება ნელი ტემპებით მიმდინარეობდა. თუ იმპე-

⁷ C. Haas. *Mountain Constantines: The Christianization of Aksum and Iberia*, გვ. 101-123.

⁸ T. D. Barnes. *Constantine and the Christians of Persia*, გვ. 9.

⁹ T. D. Barnes. *Constantine and the Christians of Persia*, გვ. 9.

¹⁰ Eusebius. *Vita Constantini*. Ed. F. Winkelmann, *Eusebius Werke, Band 1.1*: წიგნი IV: 24.

რის შიგნით ქრისტიანობის გავრცელება ძირითადად შემოიფარგლებოდა ხმელთაშუა ზღვაზე არსებული მსხვილი საპორტო ქალაქებით, იმპერიის შიდა რეგიონებში მცხოვრები მოსახლეობა, ძირითადად, წარმართული რელიგიის მიმდევარი რჩებოდა. საინტერესოდ მიმდინარეობს ახ. წ. IV-VI საუკუნეებში ქრისტიანობის გავრცელება ქვეყნის საზღვრებს გარეთ. ე. წ. „ქრისტიანობის ექსპორტი“ ემთხვევა იმ პერიოდს, როდესაც იმპერიას მისი საზღვრებს გარეთ ძლიერი მტრებისგან შემდგარი რკალი ეკვრება.

IV საუკუნის მეორე ნახევარში ევრაზიულ სტეპებში პოლიტიკური მდგომარეობა კარდინალურად იცვლება. ვითარება იცვლება აგრეთვე იმპერიის ჩრდილოეთ საზღვარზე, სადაც ღუნაის და რაინის მდინარეების გაღმა ჩნდებიან გერმანიკული ტომების ძლიერი კონფედერაციები. გუთებს, ალემანებსა და ფრანკებს მარტივად შეეძლოთ ძლიერი სამხედრო კოალიციების შეკვრა რომის ჯარის წინააღმდეგ საბრძოლველად. იმპერიული ჯარი კლასობრივად კვლავინდებურად უფრო მალა იდგა ბარბაროსთა ჯარებზე, თუმცა წინა საუკუნეებთან შედარებით ერთი ფუნდამენტური ცვლილება მოხდა. ამიერიდან; იქნება ეს კონსტანტინე დიდის თუ იულიანე განდგომილის ჯარები, იმპერიას აღარ შეეძლო ბარბაროსული კონფედერაციების დაშლა. ამას უნდა დაემატოს ისიც, რომ IV საუკუნის 70-იანი წლებიდან ევრაზიის შიდა რეგიონებიდან მომდინარე ჰუნების სამხედრო ძალამ სრულიად თავდაყირა დააყენა არსებული რომაულ-გერმანული პოლიტიკური ძალთა ბალანსი. ჰუნები – ნომადები – გერმანული ტომებისგან განსხვავებული სამხედრო კულტურის მატარებელი იყვნენ. ბრძოლებში ცხენისა და ე. წ. „შედგენილი“ მშვილდის გამოყენებით ჰუნებმა შთამბეჭდავ შედეგებს მიაღწიეს გუთებთან ბრძოლაში და 376 წლისთვის მოახერხეს მათი ძირითადი ძალების დამარცხება,¹¹ რაც კარგად არის ასახული ამიანე მარცვლინეს მონათხრობში გუთების მცდელობის შესახებ 376 წელს მდინარე ღუნაი გადაელახათ და იმპერიის ბალკანურ პროვინციებში დასახლებულიყვნენ.¹² შესაბამისად, IV საუკუნის ბოლოს რომის იმპერია მნიშვნელოვანი სტრატეგიული დილემის წინაშე დადგა ჩრდილოეთის საზღვრის გამო. გარდა ჰუნების განსხვავებული სამხედრო ტაქტიკისა, რომაელთა პრობლემას ისიც ამძიმებდა, რომ ჰუნებმა მოახერხეს ღუნაისპირეთის, შავი ზღვისა და კავკასიონის ჩრდილოეთით მდებარე ტერი-

¹¹ P. Heather. The Fall of the Roman Empire. A New History of Rome and Barbarians. 2006, გვ. 145-158.

¹² P. Heather. The Fall of the Roman Empire, გვ. 158-167.

ტორიებზე დარჩენილი გუთების, სკირებისა და სხვა გერმანული ტომების გაერთიანება, ერთგვარი კონფედერაციის შექმნა და იმპერიისთვის, როგორც შავი ზღვის დასავლეთ, ასევე აღმოსავლეთ მხრიდან სამხედრო საფრთხის შექმნა.¹³

III საუკუნის ბოლოსა და IV საუკუნის დასაწყისში, მიუხედავად დიოკლეტინესა და მაქსიმიანესგან განცდილი მარცხებისა, სპარსეთის იმპერიას უარი არ უთქვამს თავის ამბიციებზე (ყოველ შემთხვევაში, რიტორიკულად) რომის იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციების მიმართ. 299 წლის ნიზინის ზავის შემდეგაც სასანიანები აგრძელებდნენ შეტევებს ჩრდილოეთ მესოპოტამიასა და სომხეთზე.¹⁴ სასანიდები აგრეთვე გავლენას ავრცელებენ სამხრეთ კავკასიის აღმოსავლეთ ტერიტორიაზეც – პოლიტიკური თუ რელიგიური წნეხი ქართლსა და ალბანეთზე უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე პართიის იმპერიის არსებობის პერიოდში.

მართალია, რომის იმპერიისთვის პალესტინის საზღვარი სხვა საზღვრებთან შედარებით ნაკლებ საფრთხეს წარმოადგენდა, თუმცა, როგორც ნაჩვენებია იყო რომისა და არაბ ტომებს შორის არსებული ურთიერთობების განვითარებით, V საუკუნის ბოლოდან და VI საუკუნის დასაწყისში ვითარება პალესტინის საზღვარზე იმპერიის საწინააღმდეგოდ იცვლება.¹⁵ სასანიდების მოკავშირე არაბი ტომები მნიშვნელოვან ეკონომიკურ ზიანს აყენებდნენ რომის აღმოსავლურ პროვინციებს და, უფრო მეტიც, მარტივად შეეძლოთ ჩაეჭრათ იუსტინეს, ანასტასისა და იუსტინიანეს მიერ განახლებული სავაჭრო გზები წითელი ზღვით ინდოეთამდე.¹⁶

ასეთი რკალი იკვრება გვიანი რომის იმპერიის საზღვრების გასწვრივ ახ. წ. IV საუკუნის განმავლობაში. ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი იმაზე, თუ რა სამხედრო სტრატეგიებს მიმართავდნენ რომაელები/ბიზანტიელები იმპერიის საზღვრისპირა პროვინციების დასაცავად, აგრეთვე, ყურადღება გაავამახვილეთ იმპერიული პრესტიჟის (წოდებები, ფული) გამოყენებაზე არაბ ტომებს თუ ღუნაის გადაღმა გერმანულ ხალხებთან მიმართებით. თუმცა, არაფერი

---

¹³ P. Heather. *Empires and Barbarians*, გვ. 227-238.

¹⁴ B. Dignas, E. Winter. *Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbours and Rivals*. 2007, გვ. 84-88.

¹⁵ G. Fisher. *Between Empires. Arabs, Romans, and Sasanians in Late Antiquity*. 2011, გვ. 35-49.

¹⁶ G. Fisher. *Between Empires*, გვ. 144-153.

გვითქვამს იმაზე, თუ რა როლს ასრულებდა ქრისტიანობა რომის იმპერიის საგარეო პოლიტიკაში. შეგვიძლია თუ არა დავინახოთ ქრისტიანული რელიგიის გავრცელება იმპერიის უშუალო მეზობელ ქვეყნებში, როგორც გამიზნული საგარეოპოლიტიკური კურსი არსებული რთული პოლიტიკური მდგომარეობის გამოსასწორებლად?

თავიდანვე უნდა აღინიშნოს, რომ საკმაოდ ბევრი მაგალითი გვაქვს იმის დასამტკიცებლად, რომ რომაელმა და შემდეგ კი ბიზანტიელმა იმპერატორებმა ქრისტიანობის გავრცელებაში საკუთარი იმპერიის საზღვრების დაცვის ერთ-ერთი საშუალება დაინახეს. სხვა სიტყვებით, IV საუკუნეში, ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც იმპერიის შიგნით ქრისტიანობის გამარჯვება სულაც არ იყო გარანტირებული, ხოლო ტახტზე რამდენიმე წლის განმავლობაში წარმართული რელიგიის მიმდევარი იულიანე განდგომილიც (361-363) კი იჯდა, იმპერიის მმართველები გამიზნულად ავრცელებდნენ ახალი რელიგიას მეზობელ ხალხებში. ამავედროულად ქრისტიანობის გავრცელება ძირითადად იმ მიმართულებებით ხდებოდა, რომელიც რომის/ბიზანტიის იმპერიისთვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვან პუნქტებს წარმოადგენდა სამხედრო თუ ეკონომიკური კუთხით. ამ მხრივ საინტერესო მაგალითია ეთიოპია, რომელიც გვიან ანტიკურ პერიოდში აქსუმის სამეფოს სახელით იყო ცნობილი და სამხრეთ არაბეთის (იემენი) – ჰიმეარის სამეფოს სახელით ცნობილი – ურთიერთობა და მათი როლი ბიზანტიის იმპერიის სამხრეთული პოლიტიკის წარმოებაში.

საინტერესო მაგალითს წარმოადგენს ბიზანტიის იმპერიის ეგვიპტის პროვინციის სამხრეთით თანამედროვე ეთიოპიისა და ერიტრეის ტერიტორიაზე არსებული აქსუმის სამეფოდ წოდებული საკმაოდ ძლიერი სახელმწიფო. აქსუმის სიძლიერეზე, უპირველეს ყოვლისა, მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ეთიოპიელები ჭრიდნენ ოქროს მონეტებს, რითაც გვიანი ანტიკურობაში მსგავსი წარმატების მქონე ოთხ იმპერიათა შორის ერთ-ერთს წარმოადგენდნენ,¹⁷ ხოლო ქვეყნის მმართველი მეფეთა მეფედ¹⁸ იწოდებოდა. IV საუკუნის დასაწყისში აქსუმში მნიშვნელოვანი ცვლილებები ხდება, რომელმაც ფუნდამენტური გავლენა მოახდინა ქვეყნის კულტურულ და, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, საგარეო პოლიტიკურ ორიენტირზე მომდევნო საუკუნეების განმავლობაში.

¹⁷ C. Haas. Mountain Constantines: The Christianization of Aksum and Iberia, გვ. 102.

¹⁸ „ნეგუსა ნაგასტ“ ეთიოპურად.

დაახლოებით იმავე წელს, როდესაც კონსტანტინემ ლიცინიუსზე გამარჯვება მოიპოვა, ეთიოპიის მეფე ეზანა I-მა მნიშვნელოვანი ცვლილება შეიტანა საკუთარ მონეტებზე. თუ აქამდე ეთიოპიელი მეფეები მონეტებზე გამოსახებოდნენ დიადემაში მთვარის და მზის ელემენტებთან ერთად,¹⁹ ეზანამ ეს ელემენტები ჩაანაცვლა ტრადიციული ქრისტიანული იკონოგრაფიით – ჯვრით. მონეტებზე ჯვრის გამოსახვა წინ უსწრებდა რომის იმპერიაში მსგავსი ტრადიციის ჩამოყალიბებას და ეთიოპიაში VII საუკუნემდე გვხვდება.²⁰ ყველაფერი კი ქალაქ ტივროსიდან წამოსული და ეთიოპიის ნაპირებთან საზღვაო უბედური შემთხვევის შედეგად ორი ახალგაზრდა ქრისტიანის – ედესიუსისა და ფრუმენტიუსის მოღვაწეობით დაიწყო.²¹ თავდაპირველად ისინი ტყვედ აიყვანეს, შემდეგ კი მონებად გაყიდეს, თუმცა მათმა განათლებულობამ და ბერძნული ენის ცოდნამ აქსუმის მეფის (სავარაუდოდ ელა ამიდა) ყურადღება მიიპყრო. ორ ახალგაზრდას უფლება მიეცა ქრისტიანობა გაეცნო ცელებინა მთელი სამეფოს მასშტაბით, ხოლო ბიზანტიელ ვაჭრებს კი თავისუფლად ევაჭრათ ეთიოპიის წითელი ზღვის პორტებში. რადგან ედესიუსი და ფრუმენტიუსი ახლოს იყვნენ ალექსანდრიის მღვდელ ათანასიუსთან, შეგვიძლია გამოვთქვათ ვარაუდი, რომ მათი მოღვაწეობა ირიბად ბიზანტიის იმპერიის საგარეო პოლიტიკურ ინტერესებს ემსახურებოდა.

საინტერესოა, თუ რითი იყო განპირობებული აქსუმის სამეფოსა და ბიზანტიის შორის არსებული ახლო კონტაქტები. ამის გასარკვევად საჭიროა IV საუკუნიდან VI საუკუნის დასაწყისში გადავიდეთ, სადაც კარგად ჩანს, თუ როგორ ცდილობს კონსტანტინოპოლი ქრისტიანობის გამოყენებას საკუთარი გეოპოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად. VI საუკუნის განმავლობაში, განსაკუთრებით კი იუსტინიანეს მმართველობაში, ეთიოპიასა და კონსტანტინოპოლს შორის ურთიერთობებმა სტრატეგიულ დონეს მიაღწიეს. იუსტინიანეს დროს ეთიოპია ბიზანტიური ქრისტიანული „სამეგობროს“ წევრი გახდა. თანამედროვე რუკების არარსებობის გამო, იუსტინიანეს სჯეროდა, რომ ეთიოპია უშუალოდ ინდოეთს ემეზობლებოდა, რაც ამ უკანასკნელთან

¹⁹ ხშირად მთვარისა და მზის ნაცვლად მონეტებზე დატანილი იყო მებრძოლი ღმერთი მაჰრემი, რომელსაც ეთიოპიელი მეფეები თავის დამცველად აღიქვამდნენ.

²⁰ ერზანას მემკვიდრეებმა IV საუკუნის მოგვიანო პერიოდში მონეტებზე გამოსახული ჯვარი უფრო გააღიძვს, რამაც მონეტების ზურგის მთელი ნაწილი დაიკავა.

²¹ C. Haas. Mountain Constantines: The Christianization of Aksum and Iberia, გვ. 102.

პირდაპირი სავაჭრო გზის შექმნას გააადვილებდა სასაზღვრო ირანის სახმელეთო თუ საზღვაო პუნქტების გვერდის ასავლელად. ფაქტი, რომ ეთიოპიაში ქრისტიანული მრწამსის მონოფიზიტური ვერსია (რომელიც სასტიკად იღვწებოდა იუსტინიანეს ხელისუფლების მიერ) იყო გავრცელებული, ხელს არ უშლიდა კონსტანტინოპოლს, აქტიური მოლაპარაკებები ეწარმოებინა აქსუმთან და ეს უკანასკნელი ახლო მოკავშირეებში შეეყვანა. ბიზანტიელებმა ეთიოპიის გაქრისტიანება ჯერ კიდევ IV საუკუნის პირველ ნახევარში კონსტანტინე დიდის მეტეკვიდრის კონსტანციუსის დროს მოახერგეს. თუ კონსტანტინოპოლის პოზიცია აქსუმთან ალიანსის შესახებ გასაგები იყო, მონოფიზიტი ეთიოპიელების ლტოლვა თავის „მოთავარ რელიგიურ მტერთან“, დიოფიზიტ იმპერატორთან შეეკრათ პოლიტიკური კავშირი, თავდაპირველად გაკვირვებას იწვევს. თუმცა აქსუმელებისთვის, ისევე როგორც ბიზანტიის საზღვრებს გარეთ მცხოვრებ სხვა მონოფიზიტი ხალხებისთვის, კონსტანტინოპოლში მჯდომი იმპერატორი წარმოადგენდა ღვთის მიერ დანიშნულ ერთადერთ მმართველს. რა თქმა უნდა, ეთიოპიელებს კარგად ესმოდათ ისიც, რომ ბიზანტიელების სამხედრო მხარდაჭერის გარეშე კონტროლის დამყარება ვერ მოხერხდებოდა წითელი ზღვის სამხრეთ ნაწილზე და, მით უმეტეს, სამხრეთ არაბეთზე, რაც ეთიოპიელებისთვის მსხვილი ეკონომიკური მოგების გარანტია იყო ინდოეთთან ვაჭრობის ხარჯზე.²² გარდა ამისა, აქსუმელებს კარგად ესმით ისიც, რომ, ერთი მხრივ, სამხრეთ არაბეთსა და მათ შორის, ხოლო მეორე მხრივ კი ბიზანტიელების და ინდოელების ვაჭრობის შეზღუდვაზე აგრეთვე სასანიანებიც ფიქრობდნენ. შესაბამისად, ქრისტიანული რელიგიის სხვადასხვა მიმდინარეობის მიუხედავად, ბიზანტიელები და ეთიოპიელები თავიანთი ქვეყნების სტრატეგიულ ინტერესებს უფრო მაღალ დონეზე აყენებდნენ.

384 წლიდან 502 წლამდე მახლობელ აღმოსავლეთში, წინა საუკუნეებთან მკვეთრი განსხვავებით, კავკასიონიდან არაბეთის ნახევარკუნძულამდე სიმშვიდემ დაისადგურა. ომი რომსა და ირანს შორის ფაქტობრივად არ მიმდინარეობდა, გარდა მოკლე კონფლიქტისა (421-422) და იმპერიები ძირითადად ჩრდილოეთიდან მომდინარე ნომადური საფრთხის მოგერიებით იყვნენ დაკავებული. ვაჭრობა ბიზანტიასა და შორეულ აღმოსავლეთს შორის ძირითადად სასაზღვრო ირანის ტერიტორიის, კერძოდ კი, მესოპოტამიის მდინა-

²² ეს ყოველივე მიუხედავად იმისა, რომ IV-V საუკუნეებში ეთიოპია უკვე აწარმოებდა წარმატებით ვაჭრობას ინდოეთის პორტებთან.

რეების მეშვეობით მიმდინარეობდა უშუალოდ სპარსეთის ყურემდე. ამრიგად, ტვირთი ამ სავაჭრო გზაზე გავლისას უმეტეს ნაწილს წყალზე გადიოდა, რაც მნიშვნელოვნად ამარტივებდა ტრანსპორტირებას და აგრეთვე ნაკლები ღრაც იხარჯებოდა. ბიზანტიელები აგრეთვე მოლაპარაკებებს აწარმოებდნენ სტეპებში მცხოვრებ ნომად ხალხებთან ჩრდილოეთ სავაჭრო გზის²³ გააქტიურებასთან დაკავშირებით, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ტვირთის ბრუნვის მასშტაბებიდან გამომდინარე, სამხრეთის სავაჭრო გზა მეექვსე საუკუნეში უფრო მნიშვნელოვანი იყო.

ყველაფერი შეიცვალა 502 წელს შაჰინშაჰ კავადის მიერ ბიზანტიის წინააღმდეგ ომის დაწყებით და ბიზანტია-ინდოეთს შორის სავაჭრო გზის გამიზნული ბლოკირებით, თუ მასზე დამატებითი გადასახადების დაწესებით. ვითარება განსაკუთრებულად გაუარესდა ხოსრო ანუშირვანის 531 წელს ტახტზე ასვლის შემდეგ. 525 წელს ბიზანტიელებმა დაიბრუნეს იოტაბეს კუნძული – პირველი პუნქტი წითელი ზღვის გასაკონტროლებლად. იმავე მიზნის მისაღწევად ამავე ზღვის სამხრეთ ნაწილში საჭირო იყო ქრისტიან ეთიოპიელებთან დაკავშირება და მათი მეშვეობით სამხრეთ არაბეთის დაკავებაც, რათა მომავალში ირანს ვერ მოეხერხებინა ამ სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი პუნქტის ხელში ჩაგდება.

ბიზანტიელებმა ოსტატურად გამოიყენეს თავისი და ეთიოპიელების საერთო რელიგია და წააქეზეს ეს უკანასკნელები იემენზე გასალაშქრებლად. ეთიოპიელებმა იემენზე პირველი თავდასხმა 507 წელს განახორციელეს. თავდაპირველი წარმატებების მიუხედავად – რაც აისახა კიდევ ქრისტიანობის ფართოდ გავრცელებაში – აქსუმელების პირდაპირი მმართველობა იემენზე არ იყო ხანგრძლივი. დაახლოებით ახ. წ. 524 წელს ვინმე იუსუფი, ეროვნებით ებრაელი, აუჯანყდა ჰიმარის სამეფოში ეთიოპიელების მიერ დანიშნულ მეფეს და საკუთარი თავი მთელი იემენის მბრძანებლად გამოაცხადა. ამის შემდეგ იუსუფმა დაიწყო ქრისტიანების დევნა, სანამ მათ იუდეველობაზე მოაქცევდა. იუსუფმა გაანადგურა ეთიოპიელების სამხედრო შემადგენლობა, რომელიც ქალაქ ზაფარში მდებარეობდა, ხოლო შემდეგ კი ჩრდილოეთით ქალაქ ნაჟრანში ქრისტიანების მასობრივად გაანადგურა. დაახლოებით 2000 ქრისტიანი ცოცხლად დაწვეს ერთ-ერთ ეკლესიაში.

ამის საპასუხოდ ეთიოპიის იმდროინდელი მეფე კალები დაუკავშირდა

---

²³ მენანდრე პროტექტორთან დაცულია საინტერესო ცნობები ბიზანტიური ელჩობების შესახებ ცენტრალურ აზიაში თურქ ჰაკანის კარზე.

ბიზანტიის იმპერატორს იუსტინე I-ს, მისთვის სამხედრო დახმარების თხოვნით. კონსტანტინოპოლმა თანხმობა განაცხადა და 524-525 წლების ზამთარში ბიზანტიელ ვაჭართა ფლოტმა თავი მოიყარა ეთიოპიის უმთავრეს საპორტო ქალაქ ადულისში, საიდანაც ორი სამხედრო კამპანიის მოწყობით მოხერხდა იუსუფის ძალაუფლების დამხობა. კალები შეუდგა დაკარგული ძალაუფლების აღდგენას, პირველ რიგში, ქრისტიანობის აღდგენით. თუმცა, საბოლოოდ მის ჯარებს იემენში აუჯანყდა ერთ-ერთი ყოფილი ეთიოპიელი მევაჭრე, სახელად აბრაჰა. მიუხედავად აბრაჰას აჯანყების წარმატებისა, იემენი დარჩა ეთიოპიელ მმართველთა გავლენის ქვეშ, ხოლო აბრაჰაზე ვიცით, რომ ხარკსაც უხდიდა აქსუმს. ვითარება არ შეცვლილა 570-იანი წლების ბოლოს სამხრეთ არაბეთის და, მათ შორის, იემენის ხოსრო ანუშირვანის მიერ დაპყრობამდე.

მეორე საინტერესო მაგალითი ქრისტიანობის ბიზანტიისთვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვან რეგიონებში გავრცელებისა არის ამბავი ულფილაზე²⁴ და მის მოღვაწეობაზე გუთებში. ულფილა დაიბადა VI საუკუნის დასაწყისში გუთებში, რომელნიც მაშინ დუნაის ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ. ულფილა წარმოშობით იყო იმ რომაელთა ტყვეების შვილი, რომელიც გუთებმა აიყვანეს მცირე აზიიდან²⁵ III საუკუნის ბოლო მეთოხედში განხორციელებული ლაშქრობებისას. ულფილას გუთური სახელი მეტყველებს იმაზე, რომ გუთებში მცხოვრები რომაელები მინიმუმ ლინგვისტურად მიესადაგნენ ახალ გარემოს, რომელშიც მოუწიათ ცხოვრება ტყვეობის შემდეგ. შესაბამისად, როგორც ტყვეობაში მყოფი მეორე თაობის რომაელი, ულფილა თავისუფლად საუბრობდა ლათინურად, ბერძნულად და გოთურად. დიდი ალბათობით, გუთებში მცხოვრები რომაელი ტყვეები IV საუკუნის დასაწყისისთვის უკვე ქრისტიანები იყვნენ, რადგან რელიგია იყო ერთ-ერთი საშუალება საკუთარი თავი გუთებისაგან ეთნიკურად გაემიჯნათ. ჩვენ მოგვეპოვება ცნობები, რომ ულფილამ უკვე ახალგაზრდობაში დაიწყო ეკლესიაში მოღვაწეობა, რომელიც მეორე თაობის რომაელი ტყვეების მიერ იყო აგებული. ულფილა გააგრძელებდა თავის მოღვაწეობას დუნაის ჩრდილოეთით და არ იქნებოდა ისეთი ცნობილი, როგორც გახდა შემდგომში მისი პერსონით კონსტანტინოპოლის დაინტერესების გამო.

²⁴ მისი სახელი გოთურად „პატარა მგელს“ ნიშნავს.

²⁵ ულფილას ოჯახი ტყვეთ ჩავარდნამდე ცხოვრობდა მცირე აზიის ქალაქ ფარნასოსში (კაპადოკია).

340 წლების დასაწყისში კონსტანტინე დიდის მემკვიდრემ, ღრმად მორწმუნე იმპერატორმა კონსტანციუს II-მ გადაწყვიტა, რომ კონსტანტინე დიდის დროს გუთებზე მოპოვებული პოლიტიკური გავლენა საკმარისი არ იყო ღუნაის ჩრდილოეთით მცხოვრები მძლავრი გუთური სახელწიფოებრივი ერთეულის შეკავებისათვის. გუთებში მცხოვრები ქრისტიანი რომაელი ტყვეების მხარდასაჭერად მან 341 წელს ულფილა კონსტანტინოპოლში მოიპატიჟა და გუთებში „ქრისტიანების ბერად“ დანიშნა. ამის შემდეგ ულფილა გაგზავნეს გუთებში, სადაც, როგორც ჩანს, მომდევნო შვიდი წლის განმავლობაში წარმატებით ახორციელებდა ქრისტიანობის გავრცელებას არა მარტო რომაელ ტყვეებში, არამედ უშუალოდ გუთებში. სავარაუდოდ, ზუსტად ამან გამოიწვია გუთების უკმაყოფილება, რადგან ქრისტიანობის გავრცელებით რომს, სამხედრო საშუალების გარდა, კიდევ ერთი არანაკლებ ძლიერი ხერხი გამოუჩნდებოდა ღუნაის გაღმა საკუთარი გავლენის გასავრცელებლად. შედეგად, 347 წელს გუთებმა ულფილა თავის ქრისტიან მომხრეებთან ერთად აიძულეს დაეტოვებინა ქვეყანა. იმაზე, თუ კონსტანტინოპოლისთვის სტრატეგიულად როგორი მნიშვნელოვანი იყო გუთებში ქრისტიანობის ფართოდ გავრცელება, ისიც მეტყველებს, რომ კონსტანციუსი თვითონ ჩავიდა ღუნაისთან ულფილას დასახვედრად და მას ახალი მოსეც კი უწოდა.

ულფილას გუთების მიწიდან ამ განდევნით თითქოსდა უნდა დასრულებულიყო ყველაფერი, მაგრამ იმპერიის მესვეურებს ხელი არ აუღიათ გუთებში ქრისტიანობის ფართოდ გავრცელებაზე. ულფილა და მისი მომხრეები ქალაქ ნიკოპოლისში ღუნაისთან ახლოს დაასახლეს ისე, რომ მას კავშირი მთლიანად არ გაეწყვიტა მდინარის ჩრდილოეთით დარჩენილ ქრისტიანებთან. ზუსტად ნიკოპოლისში ცხოვრებისას ულფილამ ბიბლია თარგმნა გუთურ ენაზე. იგი, გერმანიკულ ენაზე შესრულებულ პირველ წერილობით წყაროს წარმოადგენს.

გადავინაცვლოთ ბიზანტიის აღმოსავლეთ საზღვარზე, კერძოდ კი სირიის ჩრდილოეთიდან სამხრეთის მიმართულებით სინაის ნახევარკუნძულამდე. გეოგრაფიულად ბიზანტიის ეს საზღვარი დაუცველი იყო, რადგან სირია-მესოპოტამიის უდაბნოსა და პლესტინას დასახლებულ პუნქტებს შორის რეალურად არ არსებობდა გეოგრაფიული ბარიერი. სხვა სიტყვებით საზღვრის ეს მონაკვეთი დაუცველი იყო არაბი ტომების მოლაშქრეებისაგან. 224 წელს სასანური ირანის ჩამოყალიბებამ და ამით მთელ მახლობელ აღმოსავლეთში გამოწვეულმა ძალთა ბალანსის შეცვლამ თავისი კვალი დატოვა არაბებთან

ურთიერთობაშიც. თავდაპირველად რომაელები ცდილობდნენ სამხედრო გზით მოეპოვებინათ უპირატესობა, რაც კარგად აისახა III საუკუნის დასასრულს იმპერატორ დიოკლეტიანეს მიერ უდაბნოს მხრიდან სირიის დასაცავად ე. წ. *Strata Diocletiana*-ს აგებით. მაგრამ IV საუკუნის დასაწყისში ბიზანტიაში ქრისტიანობის გავრცელებით, ხოლო ამავე საუკუნის ბოლოს უკვე ქრისტიანობისთვის ლეგალური ბაზის შექმნით ბიზანტიელებსა და არაბებს შორის არსებულ ურთიერთობებში ჩნდება ახალი მნიშვნელოვანი ფაქტორი – რელიგია. ამრიგად, IV საუკუნის ბოლოდან კონსტანტინოპოლი სულ უფრო მეტად ცდილობს გავლენა მოახდინოს არაბ ტომებზე არა მხოლოდ სახელმწიფოებრივი ტიტულების თუ ფულის დარიგებით, არამედ მათი ქრისტეს რჯულზე გადმოყვანით.

არაბებში ქრისტიანობა ვრცელდებოდა პალესტინა-სირიის ტერიტორიაზე არსებულ ბერ-მონაზონთა მრავალ ცენტრში მცხოვრებ რელიგიურ პირებთან. რადგან საფრთხე საზღვრის ამ მონაკვეთიდან არ იყო იმავე ღონის, როგორც დუნაისპირეთიდან, ხოლო კონსტანტინოპოლი არაბების მეშვეობით არ გეგმავდა სხვა ხალხების გაკონტროლებას ისე, როგორც ეს ეთიოპიელების შემთხვევაში იქნა განხორციელებული. ბიზანტია მიზნად არ ისახავდა არაბების სწრაფ გაქრისტიანებას. პროცესი შედარებით ნელი ნაბიჯებით მიმდინარეობდა. V საუკუნეში მცხოვრები სასულიერო პირის კირილე სკითოპოლისელის ნაშრომში წმინდა ევთიმეს შესახებ მრავლად მოგვეპოვება ცნობა იმის შესახებ, თუ როგორ მოდიოდნენ ევთიმესთან არაბი ბედუინები უდაბნოდან ქრისტიანული რელიგიის მისაღებად. ევთიმეს მაგალითი ერთ-ერთი იმათაგანი იყო, თუ რა პროცესები მიმდინარეობდა სირია-პალესტინის საზღვარზე. მაგალითად, ისტორიკოს სოზომენთან გვხვდება ცნობები ერთ-ერთი არაბი დაჯგუფების ლიდერის ზოკომოსის გაქრისტიანების შესახებ მის მომხრეებთან ერთად.

გაქრისტიანებით არაბებს საშუალება ეძლეოდათ უფრო მეტი სარგებელი ენახათ იმ სიმიდირეში, რომელიც იმპერიიდან მომდინარეობდა. კონსტანტინოპოლელ იმპერატორებს უფრო მარტივად შეეძლოთ გაქრისტიანებული არაბების საიმპერიო სტრუქტურებში (ადმინისტრაციასა თუ ჯარში) ჩაბმა, რაც უფრო მეტად სარგებლიანი იყო არაბი დაჯგუფებისათვის.

ისტორიული სომხეთის გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა ის სტრატეგიულად მნიშვნელოვან ტერიტორიად მას შემდეგ გადაიქცა, რაც მახლობელ აღმოსავლეთში ძვ. წ. II საუკუნეში რომი და პართია გამოვიდნენ, ხო-

ლო ახ. წ. 224 წლიდან კი პართიის იმპერია სასანურმა ირანმა ჩაანაცვლა. სომხეთი, რომლის ჩრდილოეთითაც კოლხეთი და იბერია, ხოლო აღმოსავლეთით ალბანეთი მდებარეობდნენ, ძირითად წინეს განიცდიდა სამხრეთის მიმართულებით სასანური ირანისგან და დასავლეთიდან ბიზანტიის სახით. სომხეთი სამხრეთით უშუალოდ ჩრდილოეთ მესოპოტამიას ესაზღვრებოდა და გადასვლა ერთი ტერიტორიიდან მეორეში და პირიქით შეზღუდული არ იყო რომელიმე მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული ბარიერით. ხოლო ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში მოხვედრისას ამ რეგიონის ლანდშაფტი ძალიან კარგ შესაძლებლობებს იძლეოდა, იქნება ეს ვაჭარი თუ ჯარისკაცი, მარტივად გამოეყენებინა მდინარეები და სამხრეთის მიმართულებით გაეგრძელებინა სვლა. ისევე როგორც პართელებს, არდამირ I-მა ახ. წ. 224 წელს ახლად ჩამოყალიბებული იმპერიის დედაქალაქად ისევ ქტესიფონი აირჩია. შესაბამისად, სასანიანებისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო რომაელები/ბიზანტიელები ჩრდილოეთ მესოპოტამიაში არ შეემვათ. მაგრამ, როგორც ვთქვით, რადგან ჩრდილოეთ მესოპოტამია ორგანულად იყო დაკავშირებული სომხეთის სამხრეთ ნაწილთან, პირველი სასანიანი შაჰების საგრეო პოლიტიკური პრიორიტეტი იყო ამ რეგიონის გაწმენდა რომაელებისაგან. არდამირის და მისი მემკვიდრის შაბურ I-ის ომები ამის ნათელი მაგალითებია.

ბიზანტიის იმპერიასა და სომხეთს შორის მდებარეობდა მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული ბარიერი – ტავრის მთები, რომელშიც იყო სამი საკვანძო გადასასვლელი. იმ შემთხვევაში, თუ ირანელები მოახერხებდნენ ამ გადასასვლელების ხელში ჩაგდებას, ბიზანტიის აღმოსავლეთის პროვინციების სირია-პალესტინისა და მცირე აზიის უსაფრთხოებას საფრთხე დაემუქრებოდა. რა თქმა უნდა, სომხეთი არ იყო ერთადერთი ტერიტორია, საიდანაც ხორციელდებოდა ჯარების გადაყვანა ირანიდან სირიაში ან პირიქით. ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც ირანელები ან მათი არაბი მოკავშირეები მდინარე ეფრატის გასწვრივ გადადიოდნენ სირიასა და მცირე აზიის სამხრეთ ნაწილში.

სომხეთის მნიშვნელობა იმითაც განისაზღვრებოდა, რომ ამ ტერიტორიის დაკავებით კავშირი ებმებოდა ჩრდილოეთით მდებარე იბერიასთან, აღმოსავლეთით ალბანეთთან. გარდა ამისა, სომხეთზე გადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზები ცენტრალური აზიიდან მცირე აზიისა და სირია-პალესტინის მიმართულებით. ზემოთმოყვანილი გეოგრაფიული ანალიზი არ ნიშნავს იმას, რომ რომაელები ან სასანიანები სომხეთის ტერიტორიის უშუალოდ დაკავება-

ზე ფიქრობდნენ.²⁶ ხშირი იყო ჯარების შეყვანა ორივე იმპერიის მიერ, მაგრამ ორივე მოწინააღმდეგეს ერჩინა, პირველ რიგში, საკვანძო გადასასვლელების და ციხე-სიმაგრეების დაკავება, ხოლო სომხეთის შიდა საქმეებში მხოლოდ ირიბად ჩარეულიყვნენ. ამ გეოგრაფიულმა ადგილმდებარეობამ განაპირობა სომხეთის სტრატეგიული მნიშვნელობა და, ამავდროულად, სისუსტეც ორი იმპერიისთვის.

ზემოთ მოყვანილი მაგალითების განხილვის შემდეგ ნათელი ხდება, რომ ქრისტიანობის გავრცელება რომის იმპერიის სამეზობლოში სულაც არ იყო შემთხვევითი, ხოლო ქართლის და შემდეგ ლაზიკის (დასავლეთ საქართველო) გაქრისტიანება კი წარმოადგენს იმ საერთო რელიგიური პოლიტიკის ნაწილს, რომელსაც ატარებდა კონსტანტინოპოლი საკუთარი საზღვრების უკეთ დაცვისთვის. წმინდა ნინოს მოღვაწეობის დეტალების უძრავლესობა უცნობია, თუმცა ცალსახაა, რომ მისი ქართლში ჩამოსვლა არ იყო კონსტანტინოპოლიდან მოსული ბრძანების შედეგი. გუთ ულფილასგან განსხვავებით, წმინდა ნინოს იმპერიული სანქცია არ გააჩნდა. თუმცა, მხარდაჭერა რომელიც მოდიოდა კონსტანტინოპოლიდან, თუნდაც, საეკლესიო პირების გამოგზავნით მეფე მირიანის გაქრისტიანებისთანავე პირდაპირ მეტყველებს იმაზე, თუ რა სწრაფად გაიზარეს კონსტანტინოპოლში ამ მოვლენის მნიშვნელობა რეგიონული პოლიტიკისთვის.

ქართლისა და ლაზიკის მნიშვნელობა იმპერიისთვის, პირველ რიგში, გამოწვეული იყო სამხედრო მიზეზებით. კავკასიონის გადასასვლელებისა და შავი ზღვის აღმოსავლეთი სანაპიროს გაკონტროლება აბსოლუტურად მნიშვნელოვანი იყო რომაელებისთვის/ბიზანტიელებისთვის საკუთარი იმპერიული დედაქალაქის დასაცავად. პროკოპი კესარიელის მიერ აღწერილი ლაზების ელჩობა ირანში ხოსროს კარზე ერთ-ერთი ნათელი მაგალითია იმისა, თუ რაოდენ დიდ სტრატეგიულ მნიშვნელობას ანიჭებდა კონსტანტინოპოლი ლაზიკასა და ქართლს.²⁷ შესაბამისად, ისტორიული საქართველო იმ ტერიტორიულ რეალში ხვდებოდა, რომლითაც კონსტანტინოპოლი ცდილობდა საკუთარი საზღვრები დაეცვა მოწინააღმდეგე სასანური იმპერიისაგან.

ბიზანტიის პერიფერიაზე მცხოვრებ ხალხებში უმეტესწილად ქრისტიანობის „არაორთოდოქსული“ ვარიანტის გავრცელება ხელს არ უშლიდა კონსტანტინოპოლს, პირდაპირი დიპლომატიური და ზოგ შემთხვევაში სტრა-

²⁶ B. Dignas, E. Winter. Rome and Persia in Late Antiquity, გვ. 173-188.

²⁷ Procopius. De Bello Persico. II. 15.

ტეგიული ურთიერთობა ჰქონოდა ამ ხალხებთან. ბიზანტიელი იმპერატორებისთვის უფრო მნიშვნელოვანი იყო იმპერიის პერიფერიის ნებისმიერი ფორმით გაქრისტიანება, რადგან ამით ხერხდებოდა არაპირდაპირი პოლიტიკური გავლენის მოპოვება მნიშვნელოვან და სტრატეგიულ ტერიტორიულ ერთეულებზე. ასე, მაგალითად, იუსტინიანეს არ ანაღვლებდა იყვნენ აქსუმელები თუ ნუმიდიელები ქალკედონური მრწამსის მიმდევრები თუ არა. უფრო მნიშვნელოვანი იყო მათი ბიზანტიურ პოლიტიკურ ორბიტაში მოქცევა, რითაც მოხერხდებოდა მათი და სასანური ირანის კავშირის შექმნის თავიდან აცილება. იმავე იუსტინიანეს მაგალითი რომ მოვიყვანოთ, მონოფიზიტ, მაგრამ ქრისტიანი ეთიოპიელების მეშვეობით იმპერატორი წარმატებით (ყოველ შემთხვევაში გარკვეული დროის მანძილზე) ახერხებდა სამხრეთ არაბეთის დაცვას ინდოეთთან ვაჭრობისთვის და რეგიონში სასანიანების გავლენის შესაჩერებლად.²⁸

---

²⁸ Н. В. Пигулевская. Арабы у границ Византии и Ирана в IV-VI вв. М. 1964, сс. 57-81; 156-161.

Emil Avdaliani

BYZANTIUM'S “GEOPOLITICS OF CHRISTIANITY”

Summary

The paper analyses the spread of Christianity among the peoples living on the periphery of the Roman world during the late antiquity. A major question posed in the work is whether the Roman emperors pursued a long-term “strategy” of proselytizing the neighbouring peoples. Examples of the spread of Christianity among the Ethiopians, Georgians, Goths, Armenians and Arab tribes were given with a number of conclusions. It was shown that Christianity in the fourth century made its way into those territories which were strategically important for the Empire. Ethiopia was important for Roman trade relations with India and contacts with the South Arabia. The spread of Christianity among the Goths and the Arab tribes was paramount to at least partially pacify them on the Danubian and Syrian frontiers respectively. Armenians were important for better controlling the North Mesopotamia; Georgians – for their strategic position close to the Caucasus mountain range and the Black Sea coast. Written sources provide numerous examples of how emperors sanctioned activities of bishops beyond the imperial borders. Imperial commitment to the spread of Christianity and strategic importance of each newly converted people in the fourth century leads to the conclusion that the imperial officials had a long-term policy.